

พุทธธรรมเพื่อการสอนสังคมศึกษาและการปกครองแบบสามัคคีธรรม

Buddha Dhamma for Social Teaching in Political by Harmony

ผศ.ดร.ชวาล ศิริวัฒน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ดร.สุรัชย์ แก้วคุณ

นักวิชาการอิสระ

E-mail: chawan@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 6 กรกฎาคม 2562

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 8 สิงหาคม 2562

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 16 สิงหาคม 2562

บทคัดย่อ

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การบริหาร ให้บ้านเมือง สังคม ประเทศชาติสามารถ จะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นระบบระเบียบ เพื่อให้เกิดความสงบสุขอย่างแท้จริงด้วยระบบการปกครองแบบ ความสามัคคี การที่บุคคลในรัฐหรือประเทศและสังคม แสดงออกซึ่งการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จสมประสงค์ตามความต้องการของรัฐ หรือประเทศ และสังคมนั้น ๆ เป็นได้ทั้งกำลังทางกาย กำลังทางใจ กำลังทางความรู้ กำลังทางทรัพย์ เพื่อร่วมกันสร้างประโยชน์และ ความสุข มิใช่รวมกำลังกันเพื่อทำลายหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น โดยมีองค์ประกอบด้านคุณธรรมที่ เกี่ยวข้อง คือ ความรับผิดชอบ ไม่เห็นแก่ตัว มีใจเป็นธรรม และมีระเบียบวินัย ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมที่ แสดงออกถึงความสามัคคี คือ การร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความกลมเกลียวไม่ทะเลาะวิวาทคิดทำลายหรือ แก่งแย่งชิงดีกัน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ซึ่งเกิดจากการรับรู้และสรุปตามความเข้าใจของแต่ละ คน เป็นรูปแบบการปกครองที่มีในสมัยพุทธกาล เพื่อให้สามารถพัฒนาบ้านเมืองก้าวไปสู่ความ เจริญรุ่งเรืองได้อีกรูปแบบหนึ่ง ถ้าเปรียบในปัจจุบันแล้วถือว่าระบบประชาธิปไตยมีส่วนคล้ายมากที่สุดกับ ระบบสามัคคีธรรม

คำสำคัญ: พุทธธรรม, สังคมศึกษา, สามัคคีธรรม.

Abstract

Political means care protection service for the country social nation can be still together by orderly. Therefore, real happiness will take place by harmonious political. So, some people in country or social act same activities at the same works and succeed according to their wanted or

for nation and all social could be all most from physical mental wisdom treasure to create happiness and not to be destroy or make trouble for others people. There were factors as concern such as responsibility generous ethical and discipline which can consider from action behavior harmony. Example harmony in workplace no quarrel or rival. There were responsibilities for social that take place by recognize and conclude for each person understand. There were forms of political in Buddha era. There was political for control country progress to civilize way if comparing with present time, we can regard for democracy was similarly accordance with harmonious.

Keywords: Buddha Dhamma, Social Teaching, Harmony.

บทนำ

หลักการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้นต้องใช้หลักธรรมที่จะช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีในสังคมโดยตรง หลักธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วคือ หลักอคติ 4 หลักอภิธานิยธรรม 7 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองโดยตรง หลักทศ 6 และหลักสังคหวัตถุ 4 ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมเกิดความสามัคคีกัน และวิถีชีวิตการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้น ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ภายใต้การปกครองของรูปแบบสามัคคีธรรม เป็นวิถีชีวิตที่ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้มากที่สุด ต้องมีการประชุมหารือ ตกลงกันให้เรียบร้อย ก่อนที่จะได้ดำเนินการสิ่งใดออกมาสู่ ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองในรูปแบบนี้ (วีระ อัมพสุข, 2526: 20-21)

ความสำคัญของการปกครองแบบสามัคคีธรรมสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องเคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล คือ จะต้องไม่ศรัทธาในตัวบุคคลหนึ่งบุคคลใดจนลืมนึกถึงความสามารถที่แท้จริง โดยต้องยอมรับว่าทุกคนมีความสามารถ และมีสติปัญญาอยู่ในวงจำกัดอาจมีทักษะที่ถูกต้องในบางเรื่องและผิดในบางเรื่อง จะต้องไม่เคร่งครัดในระบบอาวุโสมากเกินไป ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเพื่อค้นหาเหตุผลที่ถูกต้องอย่างแท้จริง เพราะเหตุผลจะช่วยจรรโลงให้การปกครองแบบสามัคคีธรรมดำเนินไปได้

2. การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องรู้จักประนีประนอม ผู้ที่มีศรัทธาในระบบนี้จะต้องรู้จักการยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น ไม่ยึดมั่นในความคิดเห็นของตนเองอย่างมีเดบอด ยอมผ่อนปรนหรือแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ตามเหตุผลที่ถูกต้องและเหมาะสม ยอมรับการแก้ไขปัญหิต่าง ๆ โดยวิธีสันติมากกว่าการแก้ไขด้วยวิธีที่รุนแรง

3. การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีระเบียบวินัย ผู้ที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตยต้องเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ถึงแม้การปกครองแบบสามัคคีธรรมจะมีส่วนที่คล้ายกับประชาธิปไตย ที่ให้มีสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนก็จริง แต่การใช้สิทธิเสรีภาพต้องอยู่ภายใต้ขอบเขต

ของกฎหมาย การใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขตจนไปละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น ย่อมทำให้เกิดความสับสนอลเวง ความไร้ระเบียบในสังคม ดังนั้น สังคมจะดำรงอยู่ได้ถ้าคนในสังคมเป็นผู้มีระเบียบวินัย

4. การปกครองแบบสามัคคีธรรมต้องมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมักเกิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของประเทศ จะต้องประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การรักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม และปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น

สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนปรารถนาความสุข มนุษยชาติต่างปรารถนาอยากให้โลกมีสันติสุข มีการเรียกร้องหาสันติภาพกันทั่วโลก แต่จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า สันติภาพภายนอกต้องเริ่มมาจากสันติสุขภายใน และสันติสุขภายในต้องเริ่มจากการฝึกฝนใจให้หยุดนิ่ง เว้นจากการปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใด ที่จะทำให้เราได้พบกับสันติสุขที่แท้จริงหากทุก ๆ คนในโลกตั้งใจปฏิบัติธรรม ให้เข้าถึงพระธรรมภายใน เมื่อนั้นจะซาบซึ้งว่า พระธรรมภายในเป็นแหล่งกำเนิดของความสุขที่แท้จริง แล้วคนทั้งโลกจะหันมาแสวงหาสันติภาพอย่างถูกวิธี ด้วยการฝึกใจให้หยุดนิ่งพร้อม ๆ กัน เมื่อถึงเวลานั้นสิ่งที่เป็นความปรารถนาส่วนรวมกัน คือ สันติภาพโลก จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน วินัยปิฎก จุลวรรค ความว่า

“สุขา สงฆสส สามคคี	สมคคานถจจนคคโค
สมคครโต ธมมฏโฐ	โยคกเขมา น ธัสติ
สงฆิ สมคคิ กตวาน	กบปิ สคคมติ โมทติ.

ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข การสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน
เป็นเหตุแห่งความสุข บุคคลผู้ยินดีในความพร้อมเพรียง ตั้งมั่นอยู่ในธรรม
ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ นรชนผู้สมานหมู่คณะ
ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบันเทิงในสุคติสวรรค์ตลอดกับ”

ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นคุณธรรมที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่อย่างมีความสุข เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่สุด ในการที่จะทำให้สังคมประเทศชาติ มีความมั่นคงและปลอดภัย ไม่ถูกข้าศึกกรูกราน หรือถูกแทรกแซงให้บ้านเมืองระส่ำระสาย ความสามัคคีเป็นยิ่งกว่าป้อมปราการของบ้านเมืองที่สูงตระหง่านเสียดฟ้า เพราะเป็นประดุกป้อมปราการ หรือกำแพงเมืองที่มีชีวิตจิตใจ ที่ทุกคนต่างมีความเข้มแข็ง พร้อมที่จะเสียสละรักษาประเทศชาติ แม้ข้าศึกจะมีพลังอำนาจ มีความสามารถมากมายเพียงไร แต่ก็ไม่สามารถทำลายกำแพงแห่งความสามัคคีของหมู่คณะไปได้ ความสามัคคีของหมู่คณะจึงนำสุขมาให้ นักปราชญ์บัณฑิตทั้งหลาย จึงยินดีในสามัคคีธรรม และสนับสนุนให้หมู่คณะรู้จักสมัครสมาน หากขาดความสามัคคี นั้นเปรียบเสมือนกลางร้ายว่า ความเสื่อมสลายกำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้า

ดังเช่นในสมัยพุทธกาล มีแคว้นหนึ่งชื่อแคว้นวัชชี เป็นประเทศเล็ก ๆ ที่ปกครองตนเอง ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นของใคร ประชาชนชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข แม้แคว้นวัชชีเป็นแคว้นเล็ก ๆ แต่ว่าแข็งแรงมาก

เหมือนกลุ่มต้นไม้กลุ่มเดียวกลางท้องนาที่ไม่กลัวต่อพายุฝน แวันแคว้นหรือเมืองใหญ่ๆ เห็นความอุดมสมบูรณ์ของแคว้นวัชชี ต่างอยากมายึดเป็นเมืองขึ้น แต่ก็โดนตีพ่ายย่อยยับกลับไปทุกครั้ง

ครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูราชาแห่งแคว้นมคธ มีพระประสงค์จะยกทัพไปตีเมืองวัชชี แต่ได้ยินกิตติศัพท์ว่า ไม่ใช่เมืองที่ใคร ๆ จะสามารถยึดเป็นเมืองขึ้นได้ง่ายๆ การทำสงครามต้องรู้เขารู้เรา รบร้อยครั้ง จึงจะชนะร้อยครั้ง พระราชาจึงมีรับสั่งให้วัสสการ พราหมณ์ ในฐานะที่เป็นอำมาตย์ที่ปรึกษา ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลบอกถึงความประสงค์ที่จะยกทัพไปยึดแคว้นวัชชีว่า จะยึดเมืองนี้ได้อย่างไร

วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์รับคำสั่งแล้ว รีบไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ธรรมดาวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะไม่ตรัสถ้อยคำที่นำมาซึ่งความแตกร้าง แต่ครั้งจะไม่ตรัสสิ่งใดที่ไม่สมควร จึงรับสั่งถามพระอานนท์ ซึ่งยืนถวายงานพักอยู่ใกล้ๆ ว่า “อานนท์ เธอได้ยินบ้างไหมว่า ชาววัชชีนั้นหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์” เมื่อพระอานนท์กราบทูลยืนยันพระดำรัสนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เมื่อใดที่ชาววัชชีหมั่นประชุมกัน เมื่อนั้นพึงหวังความเจริญได้อย่างแน่นอน”

พระพุทธองค์ทรงรับสั่งถามพระอานนท์ต่อว่า “อานนท์ เธอได้ยินข่าวหรือไม่ว่า เมื่อชาววัชชีจะประชุมกันก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกก็พร้อมเพรียงกันเลิก และสมัครสมานสามัคคีพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ” พระอานนท์ทูลว่า “เป็นอย่างนั้นพระเจ้าข้า” “อานนท์เอ๋ย เมื่อชาววัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ พึงหวังความเจริญได้ ไม่มีความเสื่อมแน่นอน”

พระพุทธองค์ทรงรับสั่งต่อไปว่า “ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชี ที่ได้ประพฤติปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน เมื่อนั้น ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้อย่างแน่นอน และตราบใดชาววัชชียังสักการะ เคารพนับถือบูชาผู้ใหญ่ซึ่งมีคุณธรรม และให้ความสำคัญกับถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่า เป็นคำที่ควรเชื่อฟัง ควรปฏิบัติตามด้วยความเคารพ เมื่อนั้นชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่มีความเสื่อมเลย

ดูก่อนอานนท์ ถ้าชาววัชชีไม่ข่มเหงรังแกหญิงในตระกูล ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่มีความเสื่อมเลย” นี่เป็นอีกข้อหนึ่งที่เป็นการให้เกียรติสตรี ไม่ไปล่วงเกินสิทธิส่วนบุคคลของใคร พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า “อานนท์ ตราบใดที่ชาววัชชียังสักการะ เคารพนับถือบูชาเจดีย์สถานทั้งภายในและภายนอก ไม่ลบถ้างประเพณีที่ต้งาม ซึ่งเคยปฏิบัติต่อเจดีย์สถานเหล่านั้น ตราบนั้นชาววัชชีก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง”

นี่เห็นไหมว่า ชาววัชชีมีความเคารพต่อสิ่งที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ไม่ดูถูกดูหมิ่นประเพณีที่ต้งาม ที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา และข้อสุดท้ายเป็นสิ่งที่สำคัญคือ "ตราบใดที่ชาววัชชียังถวายการอารักขา ค้ำครองป้องกันพระอรหันต์ และพระสงฆ์สาวกทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า พระอรหันต์และผู้ทรงศีลเหล่านั้น ที่ยังไม่มาสู่แคว้นก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข ถ้าชาววัชชียังทำเช่นนี้อยู่ พึงหวังความ

เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย" การดูแลคุ้มครองผู้ทรงศีล เป็นการคุ้มครองเนืองนาบุญ ให้ผู้มีบุญได้มีโอกาสทำบุญ ถือเป็นบุญลาภใหญ่หลวงของชาวเมืองที่จะได้บุญใหญ่ อานิสงส์ของบุญนี้จะช่วยคุ้มครองถึงประเทศชาติ แต่ถ้าทำตรงกันข้าม ย่อมเกิดผลตรงกันข้ามเช่นกัน บ้านเมืองจะวุ่นวาย ให้จดจำกันไว้

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ทรงสรุปอธิบายปรีชาญาณธรรมทั้งเจ็ดประการว่า ถ้าชาววัชชีหรือใครก็ตาม ปฏิบัติตนตามหลักธรรมนี้ จะไม่มีความเสื่อมแน่นอน วัสสการพราหมณ์ได้ฟังดังนั้น จึงกราบทูลเสริมว่า “อย่าว่าแต่ทำทั้งเจ็ดข้อเลย เพียงข้อใดข้อหนึ่ง ก็ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขแล้ว พระเจ้าข้า” และขณะเดียวกันนั่นเอง วัสสการพราหมณ์อุคคิวิธีที่จะเอาชนะชาววัชชีได้ คือจะต้องให้ชาววัชชีแตกความสามัคคีกันให้ได้ จึงไปทูลปรึกษางานกับพระเจ้าอชาตศัตรู และเริ่มดำเนินตามแผนทันที พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงรับสั่งให้โบริวัสสการพราหมณ์ แล้วเนรเทศออกจากแคว้นมคธ พราหมณ์จึงทำที่เดินทางระหกระเหินไปขอพึ่งเจ้าวัชชี และเนื่องจากพราหมณ์เป็นผู้มีปัญญามาก ทำให้เจ้าวัชชีรับไว้ใช้งาน

ในช่วงแรกๆ ท่านตั้งใจสนองงานอย่างดี จนเป็นที่ไว้วางใจของเจ้าวัชชี เมื่อได้รับความไว้วางใจแล้ว จึงเริ่มแผนยุแหย่เจ้าวัชชี สร้างความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน จากที่เคยปฏิบัติหัวข้อมธรรมทั้งเจ็ดประการ ก็ย่อหย่อนลงทุกวันๆ จากชาววัชชีที่สามัคคีกัน ก็ทะเลาะวิวาทกันเป็นประจำ ที่เคยเข้มแข็งก็อ่อนแอลง เมื่อภายในแตกร้าง ภายนอกก็เปราะบาง พราหมณ์จึงส่งข่าวไปถึงพระเจ้าอชาตศัตรู ให้ยกทัพมาได้แล้ว กองทัพของแคว้นมคธจึงยกทัพมาตีแคว้นวัชชี และสามารถยึดครองเมืองวัชชีได้อย่างง่ายดาย เพราะฉะนั้น การแตกความสามัคคี จึงเป็นสัญญาณของความหายนะ การทะเลาะวิวาทกัน เป็นปากทางแห่งความเสื่อม บัณฑิตจึงสนับสนุนความร่วมมือเพื่อยังกันของหมู่คณะ ความสามัคคีค้ำจุนประเทศชาติและโลกนี้ที่เดียว ไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าประเทศใดไม่เห็นความสำคัญของอปรีชาญาณธรรม ดังที่กล่าวมาแล้ว ความวัฒนาถาวรของประเทศชาติก็อยู่ได้ไม่นาน

ดังนั้น ถ้าเราปรารถนาความเจริญในชีวิต ขอให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักอปรีชาญาณธรรม ถ้าทุก ๆ คนในโลก เริ่มหันหน้ามาพูดคุยกันด้วยน้ำใสใจจริง มีสามัญสำนึกของความเป็นเจ้าของโลกใบนี้ แล้วแสวงจุดร่วมสมานจุดต่าง มีใจเป็นหนึ่งเดียวกัน มีสามัคคีธรรม เมื่อนั้น ความใฝ่ฝันร่วมกันของทุกคน ที่จะเห็นโลกมีสันติสุขอย่างแท้จริง จะสำเร็จสมปรารถนาอย่างง่ายดาย เป็นความเจริญถ้วนหน้าทั้งทางวัตถุ และจิตใจที่ไปพร้อม ๆ กัน ไม่ขัดแย้งกัน ให้ทุก ๆ ท่านสามัคคีปรองดองประสานใจกันให้เป็นหนึ่ง ปฏิบัติธรรมกันให้ได้ทุก ๆ วัน จะได้ช่วยกันทำโลกนี้ให้เป็นโลกแก้ว โลกในอุดมคติของมวลมนุษยชาติ ที่ทุกคนมี**ธรรมะ**เป็นอาภรณ์กันทุกคน

2. รูปแบบการเมืองการปกครองในสมัยของพระพุทธเจ้า (สมัยพุทธกาล)

เรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้น ๆ แต่ พระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่อง ของสังคม การขึ้นาสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่นักวิชาการสำนัก

ต่าง ๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธานุศาสนาทรงหรือสอดคล้องกับลัทธิความเชื่อของตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธองค์แทบไม่แตะต้องเลย

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโปชะ และมีแคว้นเล็กอีก 5 แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ รวมเป็น 21 แคว้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2545: 16)

สภาพการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลไว้ว่า สภาพการเมืองการปกครองในยุคพระเวทนั้น องค์การทางการเมืองของอินเดียยังมีลักษณะเป็นรัฐ ยังเป็นการปกครองแบบเผ่า ไม่มีอาณาเขตหรือดินแดนที่แน่นอน แต่หลังจากที่พวกอารยันได้ชัยชนะเหนือพวกดราวิเดียน ทำให้ความเป็นอยู่แบบเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน ได้สิ้นสุดลง มีการสร้างหมู่บ้านเป็นหลักแหล่ง มีการทำกิจกรรม ทำให้สังคมเล็กๆ ได้พัฒนาเป็นสังคมใหญ่ขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น ในลักษณะสังคมแบบเผ่า นั้นระบบเครือญาติเป็นหน่วยของสังคม การปกครองแบบพ่อปกครองลูก เช่น กุละหรือครอบครัว มีบิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งเรียกว่า “กุลปะ” มีหน้าที่ดูแลสมาชิกให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดี คามหรือหมู่บ้าน มีคามินะหรือคามณีเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน หลากๆ หมู่บ้านรวมกันเรียกว่า วิศยะหรือวิคมี วิศยบดีเป็นหัวหน้า หลากๆ วิศยะรวมกันเป็นชน มีราชันหรือกษัตริย์เป็นหัวหน้า (พระราชมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2549: 7-8)

ในสมัยนี้สถาบันทางการเมืองที่คอยจำกัดอำนาจของพระราชาไม่ให้มีมากจนเกินไป ซึ่งได้แก่ สภา (Sapha) และสมิติ (Samiti) นอกจากพระราชาถูกทอนอำนาจด้วยสภาและสมิติแล้ว ยังถูกทอนอำนาจด้วยสิทธิพิเศษของพวกปุโรหิต ซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกพราหมณ์ประจำราชสำนัก เพราะพวกพราหมณ์นั้นเชื่อว่า เป็นผู้ที่สามารถสวดมนต์อันชวนให้เทพเจ้าตกลงบันดาลให้พระราชาชนะในการรบได้ ตามความเชื่อของพวกอารยันที่นับถือเทพเจ้าโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กระทำพิธีกรรมทางศาสนา ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นส่วนสำคัญของสังคม ต่อมาในปลายยุคพระเวทอำนาจของพระราชามีมากขึ้น เพราะได้มีการโยกเอาสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าเข้าด้วยกัน คือถือว่าเทพเจ้าได้มอบสมบัติอันนานับถือต่าง ๆ ให้แก่พระราชา แต่ถึงแม้ว่าอำนาจของพระราชามีมากในยุคนี้ แต่พระราชาก็ได้ทรงเป็นเผด็จการ เพราะถ้าพระราชาประพฤติ นอกทางธรรมะ ประชาชนมีสิทธิขับไล่ต่อต้านพระราชา

เรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน 3 รูปแบบ คือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชาธิปไตย) แบบสามัคคีธรรม (สหพันธรัฐ) และแบบจักรวรรดินิยม (อัครรัฐ) (พระมหาศรีบรรดร์ ธิธมโม, 2554 : 2, 8-30) ซึ่งมีนัยดังนี้ คือ

1) **แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State)** คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง บ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ หรือบุโรหิต ข้าราชการบริหารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองใน แคว้นมคธ โทศล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือ หลาน ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมา คือ บุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

กษัตริย์หรือพระราชารัฐผู้ครองเมืองมีอำนาจมาก มีการเก็บภาษี มีกองทัพใหญ่โต เปลี่ยนจากหัวหน้าเผ่ามาเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากระบบการเลือกผู้ปกครองมาเป็นระบบสืบสันตติวงศ์ (ปริชา ช่างขวัญยืน, 2554 : 10)

2) **แบบสามัคคีธรรม (Republic State)** หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองมีได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภากจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า ราชา เช่น วัชชี มัลละ สักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามา บริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อนมีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ

การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น 2 แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐ ๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมาพันธ์รัฐ คือรัฐอิสระหลาย ๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชารัฐของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชารัฐ การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น รัฐวัชชี รัฐมัลละ เป็นต้น

ในดินแดนที่ปกครองแบบสหพันธรัฐ จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือ ความสามัคคีของรัฐเป็นสิ่งสำคัญในการปกครองการบริหาร ภาระหน้าที่ของรัฐมักจะมีตัวแทนจากเผ่าต่างๆ มาร่วมประชุมกัน ในที่ประชุมจะเลือกตัวแทนคนหนึ่งขึ้นมาเป็นประธาน เรียกว่า ราชา (Raja) ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองหัวหน้าในที่ประชุมมากกว่าเป็นกษัตริย์ ตำแหน่งนี้มีได้เป็นตำแหน่งที่ได้โดยการสืบทอดโดยสหายโลหิต สมาชิกของที่ประชุมคนอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในวรรณะกษัตริย์

3) **แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism)** คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่นๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราชา หรือพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นรูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัย

พุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมือง หรือนครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านชาลุมัต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชามอบให้เป็นรางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวณฐทีป กะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น 1 ใน 8 เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดบ้าง โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง

พระไตรปิฎกแก่นธรรม ได้อธิบายว่าราชาในอินเดียโบราณไม่ได้อ้างว่ามีเทวสิทธิ์ ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเหมือนปรัชญาการเมืองของกษัตริย์ในยุโรป พวกเขาอ้างความเป็นธรรมราชา (ราชาผู้เป็นธรรม) มากกว่าอ้างความเป็นเทวราชา (ราชาซึ่งมาจากเทพเจ้า) ราชาได้รับมอบหมายให้พิทักษ์ปกป้องธรรมะโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กำกับดูแล ในสมัยก่อนพุทธกาลวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงกว่ากษัตริย์ซึ่งมักเป็นเจ้านครรัฐเล็ก แต่สมัยที่กษัตริย์มีอำนาจแบบจักรพรรดิ วรรณะกษัตริย์สูงส่งกว่าวรรณะพราหมณ์การกล่าวถึงว่ากษัตริย์ต้องเป็นธรรมราชานั้นเป็นไปตามคัมภีร์ หรือทฤษฎี ในทางความเป็นจริง กษัตริย์ที่มีอำนาจมาก บางยุคสมัยอาจจะอ้างหรือทำตัวเป็นเทวราชา คือผู้ปกครองที่ใช้อำนาจแบบเผด็จการก็ได้ แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะมีถึง 21 แคว้น (รัฐ) โดยแบ่งรัฐมหาอำนาจออกเป็น 4 รัฐ รัฐขนาดกลาง 12 รัฐ และรัฐขนาดเล็กอีก 5 รัฐ ตลอดพุทธกิจ 45 พรรษาพระองค์ก็ได้ทรงสนับสนุน หรือทรงแสดงแนวคิดถึงระบบการเมืองการปกครองในแง่มุมมองของทฤษฎีอย่างทางแนวคิดตะวันตกไม่ ในการนี้พระมหาธรรมรัต อริยธมโม ได้มองพุทธกิจใน 3 ด้าน ประกอบไปด้วย (พระไตรปิฎก, 2550: 12-13)

1) พุทธกิจด้านการเมือง โดยเห็นว่าพระพุทธองค์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม ทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่ช่วยทำให้รัฐมีความมั่นคงและสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข

2) พุทธกิจด้านการบริหาร โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปริหระ เป็นคำที่แสดงความหมายถึงลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน ปริหระ อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้

3) พุทธวิธีในการปกครอง โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปสาส หรือ อภิบาล และเน้นไปที่การปกครองสงฆ์เป็นหลัก และอาศัยพระธรรมวินัยว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากวินัยแล้วยังทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารการปกครองด้วย

จะเห็นได้ว่าเรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้น ๆ แต่ พระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่องของสังคม การชี้นำสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่

นักวิชาการสำนักต่าง ๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธานุศาสตร์หรือสอดคล้องกับลัทธิความเชื่อของตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธองค์แทบไม่แตะต้องเลย

3. พุทธจริยาการการสอนสังคมศึกษาเพื่ออนุเคราะห์โลกอย่างบูรณาการ

ที่มาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์แรก ปรากฏจนถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และเหล่าหน่อเนื้อพุทธานุศาสตร์ พระบรมโพธิสัตว์ ผู้ทรงพระคุณเมตตาอันประเสริฐต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ให้พ้นจากภัยวิภังขสสารแต่ก่อนนานนับ จะหาที่สุดมิได้ เหล่าสรรพสัตว์น้อยใหญ่หลงเวียนว่ายอยู่ในทะเลทุกข์แห่งวิภังขสสาร เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด หลงอยู่ในทะเลแห่งความทุกข์ แต่ไม่รู้ว่าตนเองอยู่ท่ามกลางทะเลทุกข์ที่ไร้ฝั่ง ครั้งนั้น ได้ปรากฏมหาบุรุษผู้เปี่ยมไปด้วยเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้ดำริว่า ภพภูมิทั้งหลายที่หมู่สัตว์ได้เวียนว่ายตายเกิดครั้งแล้วครั้งเล่า ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ วนเวียนอยู่ในทุกข์ ไปเกิดในสุคติภูมิก็ยินดีมีความสุข ไปเกิดในทุคติภูมิก็เป็นทุกข์หนักแสนสาหัสตัวเราเองก็ไม่ต่างไปจากผู้อื่น อย่างกระนั้นเลย เรามาหาหนทางที่จะออกจากสังสารวัฏนี้เถิด จากนั้นมหาบุรุษก็ได้อธิษฐานมั่นที่จะหาหนทางออกจากสังสารวัฏให้จงได้

ในช่วงนี้ท่านก็เพียรศึกษาหาความรู้ เพียรถามครูอาจารย์ท่านต่าง ๆ ครั้งไปเกิดไปจุติ ณ ภพภูมิอันเป็นสุคติภูมิ ก็เพียรถามยังท่านผู้เป็นใหญ่ในภพภูมินั้นว่ามีหนทางใด ในการที่จะออกจากสังสารวัฏนี้ได้ นับเป็นเวลานานแสนนาน ทิ่มหาบุรุษได้ท่องเที่ยวไปในภพภูมิต่าง ๆ เพื่อค้นหาสัจธรรม อันจะนำพาเราขึ้นสรรพสัตว์ให้พ้นจากวิภังขสสารในที่สุด ท่านมหาบุรุษก็ได้ทราบด้วยตนเองว่า ยังไม่มีผู้ใดสามารถหยั่งรู้ได้ว่า ธรรมใดเป็นธรรมอันพิสุทธ์ เป็นธรรมอันทำให้อาสวะกิเลสสิ้นลง หลุดพ้นจากการเกิดแก่เจ็บตาย แต่ในดวงจิตอันเปี่ยมไปด้วยเมตตาอันหาที่สุดไม่ได้ต่อมวลสรรพสัตว์ ท่านมีความมั่นคงอย่างแรงกล้าที่จะค้นหาสัจธรรมนั้นด้วยตัวของท่านเอง ณ จุดนี้เอง ที่เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการบังเกิดพระมหาโพธิสัตว์พระองค์แรกขึ้นในมหาสังสารวัฏแห่งนี้ ในวินาทีที่พระองค์ทรงตั้งสัจจาธิษฐานด้วยนัยยะที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตาต่อสัตว์โลก

ในการที่พระองค์จะทรงเริ่มต้นบำเพ็ญบารมีเพื่อปรารถนาสัมมาสัมโพธิญาณ เพื่อรื้อถอนสรรพสัตว์ทั้งหลาย ณ วินาทีนั้น พุศุภาก็บังเกิดสันสะท้านสะเทือนลั่นไปทั้งจักรวาลน้อยใหญ่ ทวยเทพเทวาทั้งหลายต่างก็รับรู้ด้วยความเป็นทิพย์ว่า เป็นเหตุจากแรงอำนาจแห่งสัจจาธิษฐานของพระมหาโพธิสัตว์เทพพรหมผู้ทรงความเป็นสัมมาทิฐิ ต่างก็โหมทนาสาธุการกับอุดมการณ์อันตั้งมั่นนี้ ครั้งจากพระชาตินั้นแล้ว พระมหาโพธิสัตว์เจ้า ผู้เป็นปฐมวงศ์ ก็ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ในห้วงแห่งวิภังขสสาร จนพระบารมีทั้ง 10 ทศน ของพระองค์เต็มบริบูรณ์ พระมหาโพธิสัตว์เจ้าท่านทรงบำเพ็ญบารมีมาอย่างเหน็ดเหนื่อยยาวนานแสนเข็ญยิ่งนัก เนื่องจากยังไม่เคยมีท่านผู้ใด

ครั้งเมื่อพระมหาโพธิสัตว์ ท่านได้มาจุติยังพระชาติสุดท้าย พระองค์ก็ทรงบรรลุถึงซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์ทรงพบวิโมกข์ธรรม ธรรมอันเป็นเครื่องหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ครั้งนั้นเอง มวลเหล่าทวยเทพมนุษย์และสัตว์ ล้วนแล้วแต่ยินดีปรีดาอึ้งอัมโมใจในธรรมอันประดุจน้ำอมฤตหลังขุโลมดวงจิตของเหล่าสรรพสัตว์น้อยใหญ่ให้ชุ่มเย็นด้วยธรรมปิติ หมู่สัตว์มากมายจำนวนนับไม่ถ้วน ได้ฟังธรรมและบรรลุธรรมอันเป็นอริยะภูมิวิสัย นับแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ผลในเวลาอันสั้น เมื่อพระองค์ทรงหยั่งพระญาณเห็นเหตุการณ์แล้ว ท่านก็ทรงหยั่งกำลังใจของสัตว์ทั้งปวงว่า มีจิตดวงใด จะทรงอารมณ์ใจ ทรงบารมีพอที่จะสร้างบำเพ็ญบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลได้หรือไม่ ครั้งทรงหยั่งรู้ว่ามี ก็ทรงบันลือสีหนาทและประกาศก้องไปทั่วจักรวาลทุกภพภูมิว่า

“การบำเพ็ญบารมีเพื่อการปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเอกองค์เนื้อนาบุญแก่หมู่สัตว์ทั้งปวง หากผู้ใดมีใจอาทรในทุกข์ ของหมู่สัตว์ทั้งหลายยินยอมแบกทุกข์ทั้งมวลของหมู่สัตว์นั้นไว้เต็มทั้งสองบ่า ว่ายข้ามมหานทีเดือด อันหาฝั่งมิได้ มีอันตรายล้วนรายรอบในมหานทีนั้น ผู้ใดมีใจเปี่ยมไปด้วยเมตตาต่อสรรพสัตว์ด้วยกำลังใจปานนี้ ก็พึงได้ได้อิฐฐานจิตเพื่อตั้งต้นการบำเพ็ญบารมีเพื่อการปรารถนาสัมมาสัมโพธิญาณเถิด”

พุทธประเพณีที่จะไม่มีการประกาศพระพุทธศาสนาทับเขตกาลเขตสมัยกัน พุทธประเพณีที่พุทธภูมิจะต้องเอื้อเพื่อในธรรมในความคิด ในการบำเพ็ญบารมีต่อกัน นอกเหนือจากที่ทรงกำหนดแบบแผน แนวทางการสร้างบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า

ในกาลครั้งนั้น มีมากมายหลายท่านที่ได้ตั้งความปรารถนาให้ถึงซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณ รวมทั้งก็มีอีกมากที่ได้อิฐฐานพุทธภูมิพิเศษ อาทิ การปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายบ้าง การเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงมีอายุพระพุทธศาสนายาวนานยาวนานที่สุดบ้าง การเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระสาวกสามารถรื้อขนสรรพสัตว์เข้าสู่พระนิพพานได้มากที่สุดบ้าง แต่ก็มีบางท่าน ที่บำเพ็ญบารมีช่วยส่งเสริมให้พุทธภูมิได้เข้าถึงการสร้างบารมี จนบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด เป็นเหมือนพี่เลี้ยงที่คอยช่วยชี้แนะผลักดันผู้อื่นให้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าโดยเร็ว ส่วนตัวเองจะบรรลุเมื่อไรก็ช่างขอให้ช่วยพุทธภูมิต่านอื่นในช่วงกลางบ้าง ช่วงก่อนบ้าง อนันตยุค จึงได้มาเกิดใช้หนี้ที่ได้อิฐฐานอยู่นี้ที่เราได้หยิบยกมาให้อ่านให้ฟังนี้ ก็เป็นเรื่องราวอันยาวนานที่พระท่านเล่าสืบต่อให้ฟังอย่างค่อนข้างละเอียด เพื่อให้พุทธภูมิทั้งหลายได้เห็นภาพรวมของงานที่สมเด็จจองค์ปฐมท่านได้ทรงวางรากฐานเอาไว้อย่างมั่นคงหนาแน่นและยาวนานจนสุดแห่งทุกข์ ดังนี้ (พระราชนิพนธ์, 2557: 32)

1) พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณัติ สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของ

บิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้

2) ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น ทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ที่เป็นเดียรถีย์ (นักบวชนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธียุกรรมสำหรับเดียรถีย์ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน 4 เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกัน ได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

ญาติตถจริยา เป็นคำเรียกพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าที่ทรงปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์ญาติในฐานะที่เป็นญาติ กล่าวคือทรงสงเคราะห์พระบิดา พระมารดา ตลอดถึงพระประยูรญาติ พระบรมวงศานุวงศ์ ให้ได้เข้าถึงพระรัตนตรัย เข้าถึงธรรม จึงถึงให้บวชในพระศาสนาและบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นต้นว่า เสด็จไปโปรดพระบิดาและพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์หลังจากตรัสรู้ได้ไม่นาน เสด็จไปโปรดพระมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสด็จไปห้ามพระญาติสองฝั่งมิให้รบพุ่งกันเพราะเหตุแย่งน้ำทำนา ประทานอุปสมบทให้แก่พระนันทะ พระนางรูปนันทา ซึ่งเป็นพระอนุชาและพระภคินีต่างมารดา ทรงแนะนำสั่งสอนจนได้เป็นพระอรหันต์ทั้งสองพระองค์

3) โลกัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าแก่ชาวโลกภายหลังจากตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข (ความสุขอันจากความหลุดพ้นจากกิเลสแล้ว) ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ซึ่งขอกล่าวยืนยันไว้ในบทนี้อีกพอสังเขปมี 5 ประการ คือ

พุทธกิจประการที่ 1 เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ 2 ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ 3 ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ 4 ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ 5 ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดงแล้วได้รับผลประโยชน์ตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ 5 นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาบางคนมีความรู้สึกที่ว่า “ทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จมรรคผลกันง่ายเหลือเกิน” ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่า ไม่มีคำว่าย่างเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูลการประเมินผล การสรุปผล ในการแสดงธรรมทุกครั้ง

หลังจากที่บุคคลนั้น ๆ ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้า คือ ทรงรู้ว่าเขาเป็นใคร มีอุปนิสัย บารมีอย่างไร แสดงธรรมอะไรจึงได้ผล หลังจากแสดงธรรมแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไร ดังนั้น การแสดงธรรมทุกครั้งของพระพุทธองค์จึงบังเกิดผลเป็นอัศจรรย์ เพราะจะทรงแสดงเฉพาะแก่ผู้เป็นพุทธเวไนยคือ สามารถแนะนำให้รู้ได้เป็นหลัก

บทสรุป

พุทธจริยาในการสอนสังคมศึกษาเพื่ออนุเคราะห์อย่างบูรณาการ โลกเป็นพลังแห่งความกรุณา ปราณีที่หลังไหลออกมาเพื่อชาวโลก พุทธจริยาของพระพุทธเจ้าประกอบไปด้วย ความเมตตา กรุณา เสียสละ ต้องการช่วยเหลือให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเผยแผ่ธรรมด้วยพระมหากรุณาเพื่ออนุเคราะห์สรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ ดังพระพุทธวจนะว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นพ้นจากบ่วง (โลภะ) ทั้งปวง ทั้งเป็นของทิพย์ ทั้งเป็นของมนุษย์ แม้พวกเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งเป็นของทิพย์ ทั้งเป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่ายำไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในดวงตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมไปเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2554). *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎก. (2550). *แก่นธรรม*. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก เล่ม 2, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2549). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2533). *ทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระราชรัตนมณี ผศ., (บุญเทียม ภาณินโท). (2558). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชาหลักพุทธธรรม*. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ศาสนากับศีลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10, 11*, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีระ อัมพันธ์สุข. (2526). *พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: เอรวิณการพิมพ์.
- Albert Einstein. (1954). *Ideas and Opinion*. New York: Bonanza Books.
- Burdy J. Raymond. (1972) *Fundamental of Leadership Readings*. Massachusetts Addison: Wesley Publishing Co.
- Dale Yoder. (1956) *Personnel Principles and Policies*. (Fourth printing), Englewood Cliffs; New Jersey Prentice -Hall, Inc.

*****